

Я – КИЯНИН

регіональна парціальна програма
розвитку дітей старшого дошкільного віку

ХАРКІВ-2018

Схвалено Вченою радою Інституту післядипломної педагогічної освіти
Київського університету імені Бориса Грінченка
(протокол № 1 від 26.01.2018 р.)

Керівник проекту:

Г. Д. Щекатунова, завідувач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук.

Науковий редактор та упорядник:

А. М. Гончаренко, доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук.

Авторський колектив:

І. О. Большакова, М. Ф. Войцехівський, А. М. Гончаренко, Н. М. Дятленко, О. В. Кочерга, Л. В. Кравчук, А. Ю. Кульбедюк, Л. І. Меленць, С. А. Пазюк, Д. М. Сабол, Г. В. Смольникова, О. В. Таран, О. І. Харченко, Г. Д. Щекатунова.

Рецензенти:

Л. Л. Хоружа, завідувач кафедри теорії та історії Педагогічного інституту Київського університету імені Бориса Грінченка, доктор педагогічних наук, професор;

Л. В. Шелестова, головний науковий співробітник відділу інноваційних технологій в освіті обдарованих Інституту обдарованої дитини НАПН України, доктор педагогічних наук;

О. М. Александрова, вихователь-методист закладу дошкільної освіти № 17 Солом'янського району м. Києва.

Літературний редактор: А.В.Гусарова

Я – КИЯНИН : регіональна парціальна програма розвитку дітей старшого дошкільного віку / наук. керівник : Г. Д. Щекатунова, наук. редактор та упорядник. : А. М. Гончаренко; авт. кол. : І. О. Большакова, М. Ф. Войцехівський, А. М. Гончаренко, Н. М. Дятленко, О. В. Кочерга, Л. В. Кравчук, Н. Ю. Кульбедюк, Л. І. Меленць, С. А. Пазюк, Д. М. Сабол, Г. В. Смольникова, О. В. Таран, О. І. Харченко, Г. Д. Щекатунова. – Х : Вид-во «Діса-плюс», 2018. – 78 с.

ISBN 978-617-7645-20-6

Регіональну парціальну програму розвитку дітей старшого дошкільного віку «Я – киянин» вперше створено задля повнішого задоволення освітніх потреб жителів мегаполісу. Програма є цілісним комплексом адаптованого змісту про киян та Київ, орієнтована на щоденне буття дитини, розвиток і виховання вмілої, самостійної, свідомої, життя компетентної особистості.

Оригінальність роботи становить 95.88%» (автоматизована перевірка роботи через систему «Антиплагіат» 20.03.2018)

ЗМІСТ

ДО КИЇВСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ	4
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	5
ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ	10
Розділ 1. ЗДОРОВ'Я ДИТИНИ	12
Природа і рух	
Здорова їжа	
Розділ 2. ПРИРОДА РІДНОГО МІСТА	20
Водойми і річки	
Міська рослинність	
Тварини в місті	
Розділ 3. КУЛЬТУРА МОГО МІСТА	32
Кияни – творці свого міста	
Вулиці та площі	
Архітектура Києва	
Київ у творах живопису	
Музика і Київ	
Музеї Києва	
Київ театральний	
Розділ 4. МИ – КИЯНИ	58
Я – серед інших людей	
Ми – різні, і разом нам – добре!	
Наші свята	
Як ми живемо	
Речі навколо нас	
Виднокола за Києвом	
ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК	71
ДОДАТКИ	74

ДО КИЇВСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТА ГРОМАДСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

Шановні Педагоги та Батьки!

Ви маєте нагоду першими долучитися до Програми розвитку дітей дошкільного віку. Ми спробували побудувати модель ознайомлення маленьких киян з особливостями життя у мегаполісі, враховуючи переваги його соціуму, культури, природи, попереджуючи про певні небезпеки й незручності буття.

Дошкільний вік містить неосяжний потенціал для творчого розвитку, закладає основи повноцінного життя дитини й визначає обриси майбутнього успішної самодостатньої особистості. Не забуваймо, що миті дитинства подібні до швидкоплинного життя метелика: вони незабутні, безтурботні, але занадто тендітні та вразливі для реалій життя, тому потребують постійної, гідної, зваженої підтримки з боку дорослих.

Ми запрошуємо вас до вдумливої, дослідницької роботи, де уважне спостереження за діяльністю дошкільників та вчасна розумна підтримка допоможуть їм стати справжніми киянами.

Означені нами проблеми впливу міського середовища на психофізіологічні особливості дошкільника не є остаточно вичерпаними. Кожен з вас по-своєму виражено та осмислено підійде до викликів мегаполісу задля оптимізації буття дитини. Ви зможете заповнити прогалини, спираючись на власні спостереження та досвід, а також на потреби дошкільника.

Бажаємо терпіння і любові до свого вихованця, послідовності й зважених висновків, обачливих дій та уникнення формалізму.

Авторський колектив

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Регіональна парціальна програма «Я – киянин» (далі – Програма) розроблена для педагогічних працівників столичної дошкільної освіти та батьків, які виховують дітей старшого дошкільного віку, і може використовуватися в усіх типах закладів дошкільної освіти столиці. Програма складена з урахуванням новітніх досягнень науки та практики вітчизняної і зарубіжної дошкільної освіти. Її зміст відповідає Базовому компоненту дошкільної освіти України (Державному стандарту) та суголосний стратегічним позиціям Нової української школи.

Концепція розвитку дошкільної освіти орієнтує на розширення можливостей варіативного використання українських виховних традицій, взаємне зближення і збагачення освітніх систем різних регіонів України за збереження їхньої регіональної своєрідності та урахування народних традицій в освітній діяльності, на вільне долучення дітей до цінностей національних культур свого регіону. Місто Київ та його жителі в цьому сенсі мають свою неповторну історію, культуру, природу. Столиця України, що виконує значно більше функцій, ніж інші мегаполіси країни, має низку особливостей, які варто враховувати у процесі організації освітньої діяльності дітей дошкільного віку. Культурні надбання столиці (музеї, виставки, театри, циркові вистави); умови для реалізації індивідуальних освітніх потреб та інтересів (гуртки, студії, культурні проекти); наявність фахівців для раннього втручання та надання необхідної допомоги тим, хто її потребує; можливість безпосередньо знайомитися з людським та культурним розмаїттям – все це може розглядатися як додатковий ресурс, що заслуговує на активне використання у процесі організації освітнього процесу.

З іншого боку – очевидна штучність та обмеженість природного простору в мегаполісі (нерідко перше знайомство дитини з природними об'єктами відбувається через їх зображення на ілюстраціях чи світлинах); обмаль близьких соціальних контактів на тлі чималої кількості оточуючих; розірваність родинних стосунків; наявність значної кількості загроз для маленької дитини, що гальмує розвиток її самостійності (небезпечна вулиця, незнайомі люди); екологічне неблагополуччя, що позначається на здоров'ї, – можуть стати бар'єрами у повноцінному розкритті дитиною свого внутрішнього потенціалу.

Столиця часто стає центром політичних подій, учасниками яких є батьки та працівники дошкільних закладів, а діти легко стають заручниками їхньої політичної активності. Усе сказане переконує у необхідності врахування цих особливостей в організації освітнього процесу дошкільного закладу.

Автори зробили спробу відобразити у Програмі освітні завдання щодо ознайомлення, вироблення ставлення, апробації моделей поведінки в царині культурної атмосфери, природної своєрідності, ціннісних пріоритетів, норм, традицій, стилю взаємин жителів нашого чудового міста. Програма надає її користувачам орієнтири у тому, як стати провідниками у відкритті для дітей своєрідності рідного міста, допомогти полюбити його та зробити свій внесок у його розвиток.

Теоретичною основою програми є ідеї видатних вітчизняних науковців-психологів та педагогів про зумовленість розвитку дитини умовами її життя і виховання; про необхідність цілісного охоплення всієї природи дитини (соціального, емоційного, когнітивного, фізичного, мовленнєвого розвитку та творчих здібностей); про вирішальну роль у розвитку дитини її активності; про роль діяльності в житті дитини і, зокрема, гри як провідної; про дошкільний вік як період закладання основ емоційно-ціннісного ставлення до людей, природи, себе самого; про органічну єдність навчання, виховання і розвитку.

Метою освітньої Програми є ефективне залучення соціокультурних, природних, історичних особливостей столичного регіону до освітнього процесу дошкільного закладу задля забезпечення умов для повноцінного особистісного буття дошкільників, виховання любові та почуття причетності до життя свого міста.

Завдання програми

1. Збереження та зміцнення здоров'я дітей завдяки створенню умов для достатньої рухової активності у приміщенні, на майданчику, в найближчих осередках природи (парках, скверах, лісопарках, водоймах); формування на доступному рівні умінь щодо гігієни життєдіяльності та харчування в умовах мегаполісу; створення здорової психологічної атмосфери.

2. Варіювання форм і методів фізичного розвитку (рухливі ігри, прогулянки, екскурсії, туристичні походи).

3. Стимулювання інтересу дітей до природного довкілля столиці; формування навички природодоцільної поведінки: підводити до розуміння, що якість життя у столиці значною мірою залежить від людей та їхньої поведінки.

4. Створення умов для поступового залучення дітей до світових культурних надбань, морально-етичних норм суспільства; підтримка інтересу до самобутньої культури свого народу, українських народних традицій, системи цінностей та правил життя у місті; становлення їх як активних учасників і творців культурного буття міста.

5. Підтримка у дітей інтересу до найближчого простору: свого будинку, дошкільного закладу, вулиці, парку, скверу, водойми; сприяння в оволодінні моделями власних внесків у поліпшення якості життя на майданчику дошкільного закладу, своїй вулиці та в мікрорайоні.

6. Формування основ культури добросусідства: відкритості й взаєморозуміння між дітьми та дітьми і дорослими; поваги до інших людей, здатності до емпатії та демократичної свідомості, моральної компетентності, радості ініціативи й готовності брати на себе зобов'язання; неупередженого інтересу до людей з іншою культурною основою, особливостями психофізичного розвитку.

7. Прищеплення дошкільникам мотивації до дій, моделі поведінки, що орієнтовані на сталий розвиток суспільства; сприяння розумінню ними необхідності робити свої внески у збереження природних ресурсів, захист довкілля, підтримку культури взаємин; культивувати бажання стати відповідальними киянами.

Загальна характеристика програми

• Програма є регіональною парціальною, що уможливило її використання поряд із комплексною державною; містить оптимальний комплекс розвивальних і виховних напрямів організації життєдіяльності дітей старшого дошкільного віку та орієнтує на вирішення освітніх завдань щодо охорони та підтримки здоров'я дитини, ознайомлення з природою та культурою столиці, побудову позитивних взаємин із дорослими та однолітками. З огляду на виняткову важливість, автори звертають увагу на необхідність опікування створенням інклюзивного середовища в дошкільних закладах та навчання дітей елементарним навичкам, що орієнтовані на сталий розвиток суспільства.

• Програма створена відповідно до положень Базового компонента дошкільної освіти України та сфер життєдіяльності; її зміст відображає етнічні, історичні, природно-кліматичні, соціокультурні, міграційні особливості столиці.

• Зміст Програми базується на принципах культуровідповідності: передбачає ознайомлення з соціокультурними особливостями столиці з пріоритетом реального життя у великому місті; максимальне використання українських етнічних зразків та історичної спадщини кожного з районів Києва для емоційно-ціннісного розвитку дитини.

• Програма налаштовує на створення в дошкільному закладі інклюзивного освітнього середовища, яке має задовольняти базові потреби і буде сприятливим для всіх учасників освітнього процесу: дітей, дітей з особливими освітніми потребами, їхніх батьків та працівників дошкільних закладів.

• В основі Програми – принцип родинцентризму, що передбачає безумовну активну участь батьків у розвитку особистості киянина у дошкільному дитинстві й коливається від домінуючої ролі до співучасті. Програма акцентує увагу на інтеграції індивідуального, родинного і суспільного у розвитку дитини, культивує співробітництво дітей, їхніх батьків, вихователів.

• У Програмі проголошується ідея посилення внесків дітей, педагогів та батьків у сталий розвиток суспільства, зокрема, практичні внески у захист природного довкілля: сортування і перероблення сміття; раціональне використання води, паперу, електроенергії. Звучить заклик до формування розумних потреб; пропагуються здоровий спосіб життя та доброзичливі стосунки з оточенням.

• У Програмі відсутні регламентовані норми для визначення рівня знань та вмінь дитини. Широкий обсяг змістового матеріалу передбачає його вибірковість відповідно до місцевості, зони найближчого розвитку дитини, рівня її обізнаності, інтересу та культури, принесеної з родини.

• Навчання має імпліцитний (непрямий, невиражений) характер, де вирішальними є не репродуктивні словесні операції, а безпосередня діяльність дитини: спостереження, емоційне сприймання, посилене створення чи перетворення найближчого простору, відтворення реального та уявного у продуктах дитячої діяльності тощо.

• Програма містить чотири розділи, кожний з яких спрямований на вирішення конкретних освітніх завдань, що віддзеркалюють специфіку життя дитини у мегаполісі. Серед них такі, як «Здоров'я дитини», «Природа рідного міста», «Культура мого міста», «Ми – кияни». Такий вибір визнається оптимальним для реалізації ідеї залучення можливостей столичного регіону та створення умов для повноцінного особистісного буття дошкільників, виховання любові й почуття причетності до життя свого міста.

Принципи та підходи до організації освітньої роботи з дітьми

• Передбачається урахування в освітньому процесі різних аспектів, зокрема, природно-кліматичних відмінностей регіону, міграційних процесів, способів життя, відмінностей культури, історії, релігії тощо.

• Обираючи зміст та методи роботи з дітьми, педагогам варто вийти за рамки штучно створеного буття у приміщенні дошкільного закладу і звернути увагу на навколишній простір: вулицю, на якій розташований дошкільний заклад, парк, будинки. Та життя, що вирує саме тут. Програма не передбачає жорсткої регламентації знань та предметного центрizmu, а лише надає орієнтири; педагогу пропонується обрати із запропонованого той зміст, що є соціально значимим, викликає живий відгук у нього самого і разом з тим може зацікавити дошкільників. Обов'язковою умовою має бути урахування індивідуальних особливостей дітей щодо умов їх проживання, освітнього та матеріального рівня батьків, етнічної належності, характеру родини, її досвіду та віросповідання.

• Реалізуючи принципи поваги до дитини, Програма акцентує увагу на новітній педагогіці емпauerменту (розширених можливостей): підсилювати у дітей мотивацію до пізнання; підтримувати внутрішні сили та культивувати натхнення до дії; залучати до спільної діяльності та стимулювати активність; підкреслювати значущості внеску кожного.

• Задіюючи наслідування і «рефлекс свободи», як головні природні механізми розвитку дитини, будувати взаємини на основі продуктивного і толерантного співробітництва; надавати можливість обирати спосіб дії, необхідні засоби; уникати змагань, негативного оцінювання та тиску на дитину.

Педагог у цьому контексті має бути суспільно активним громадянином і справжнім другом свого рідного міста – знати його історію та показувати приклад власних внесків у створення соціокультурного ландшафту столиці. Він насамперед радник, ентузіаст, фасилітатор, координатор, експерт і лише потім – носій інформації.

• Утілюючи діяльнісний підхід до реалізації змісту Програми, варто вдаватися до інтеграції, моделювання життєвих ситуацій задля створення цілісної картини світу.

• Пропонується підсилення некогнітивного складника в реалізації програми, завдяки створенню емоційно збагачених виховних ситуацій. Педагог має йти від *почуттєвих переживань дитини щодо певної ситуації, події чи явища* (здивування, інтерес, радість, сподівання, наміри, бажання, надії) до спільного пошуку інформації та дій. Важливо не стільки інформувати дітей,

скільки практикувати навичку. Особливе місце має бути відведено вільній спонтанній мінімально регламентованій грі дитини, через яку вона може «пропрацювати» свої знання, ставлення, моделі поведінки. Варто дотримуватися принципу ампліфікації – підтримувати саме ту діяльність, яку дитина може освоїти на цьому етапі розвитку без внутрішнього спротиву організму.

• Як способи здобуття інформації та залучення дітей і батьків до спільної діяльності ширше використовувати методи безпосередньої зустрічі дитини з реальністю: спостереження та прогулянки у природному докільлі, екскурсії, відвідування музеїв, виставок; практичну діяльність: ігри, благодійні акції, елементарні досліди, експерименти, малювання об'єктів, складання карт, підбір ілюстрацій, виготовлення гербаріїв, колективне створення панно чи малюнків, участь у екологічних та соціальних заходах і проєктах. За умови неможливості безпосередньої зустрічі з об'єктом чи явищем допускається використання інформаційно-комунікативних технологій, фото та відео (відео-мандрівки, віртуальні подорожі). Добре мати у групі матеріали краєзнавчого характеру, наприклад, міні-музеї, ілюстрації того, яким було знайоме і близьке міське середовище в минулому: краєвиди, схили Дніпра, вулиці, церкви, архітектурні ансамблі тощо. Доцільно зіставляти такі наочні матеріали з тотожними об'єктами, виокремлюючи подібність чи відмінність як реальний вияв сучасності.

Програма є частиною програмно-методичного комплексу, до якого входять регіональна парціальна програма розвитку дітей старшого дошкільного віку «*Я – киянин*», методичні рекомендації до регіональної програми, посібники для педагогів із різних напрямів роботи, посібник для батьків.

Основний склад творчої групи – колектив кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка. (*Додаток В*).

ВІКОВІ ОСОБЛИВОСТІ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ

Згідно з сучасною віковою класифікацією до старшого дошкільного віку належать діти, яким виповнилося від п'яти до шести (семи) років. У цей час більшість маленьких киян відвідують старші групи закладів дошкільної освіти. Цей віковий період відіграє особливу роль у розвитку дитини: починають формуватися нові психологічні механізми діяльності та поведінки, складаються досконаліші способи пізнання, розвивається Я-образ та самооцінка. Дитина інтенсивно росте: за рік може вирости на 7-10 см; змінюються пропорції тіла, удосконалюються рухи, активно розвиваються рухові здібності; поліпшується координація і рівновага. Відбуваються значні зміни вищої нервової діяльності, більш-менш стабілізуються основні нервові процеси – збудження й особливо гальмування, що позитивно позначається на можливостях саморегуляції. Емоційні реакції набувають певної стабільності, врівноваження. Діти починають частіше за власною ініціативою утримуватися від небажаних дій. Але загалом здатність до довільної регуляції своєї активності все ще виражена недостатньо і потребує уваги та підтримки дорослих.

Особливістю розвитку дітей цього віку є повне занурення в атмосферу своєї родини і здатність саме через неї пізнавати світ, будувати взаємини, виробляти систему ставлень. Життя дітей більшою мірою залежить від батьків та можливостей, які ті створюють для підтримки їхнього розвитку. Безумовно, в умовах закладу освіти дошкільники спілкуються з різними людьми, однак вирішальну роль відіграє родина, родичі – найближче для дитини оточення. Усе це ще раз засвідчує вирішальну роль повноцінної соціальної ситуації розвитку – характеру спілкування з дитиною, бажання дорослих відкривати дітям секрети життя, готовність до партнерської взаємодії – для прогресивного розвитку дошкільника.

У старшому дошкільному віці у зв'язку з оволодінням продуктивними видами діяльності формуються складні дії сприймання, за допомогою яких дитина пізнає специфіку досліджуваних явищ. Перебуваючи на вулиці, в кінотеатрі, парку, спостерігаючи з вікна за роботою двірника, зустрічаючись із різними реакціями людей, діти помічають безліч деталей та намагаються самостійно осмислити і пояснити отриману інформацію. З п'яти років починається справжній розквіт ідей «маленьких філософів» про природу речей, причини та наслідки різних явищ, призначення предметів. Результати сприймання і розуміння явищ навколишнього середовища візуалізуються ними в саморобках, малюнках, аплікаціях, іграх та розповідях. Цілеспрямовані спостереження, обговорення побаченого, намагання відтворити враження в різних видах продуктивної діяльності дає змогу старшим дошкільникам виробити більш-менш цілісну картину явищ.

Поступово дитина починає розуміти не лише зовнішні прозорі зв'язки, а й ті, що не лежать на поверхні. Удосконалюється наочно-дійове мислення, на основі уяви поліпшується наочно-образне, бере свій початок словесно-логічне мислення. Збагачуються способи практичного використання мови; мовлення стає основою перебудови мисленневих процесів і перетворюється на засіб

мислення. Втім, у більшості старших дошкільників навіть на кінець дошкільного віку в пізнанні проявляються феномени Ж. П'яже – пізнавальний егоцентризм, відсутність уявлення про збереження кількості, нечутливість до логічних протиріч тощо.

Зростання потреби у спілкуванні з однолітками, у спільних іграх і діяльності призводить до виникнення дитячого співтовариства. Одноліток стає цікавий як партнер по іграх і практичній діяльності. Розвивається система міжособистісних відносин, взаємних симпатій і прихильностей. Важливо, щоб із перших днів перебування у групі дошкільного закладу діти набували позитивного досвіду співробітництва, взаємодопомоги.

Дошкільників цього віку приваблюють однолітки, але ще більшою мірою – дорослі. Їх цікавлять справи, якими займаються дорослі, нова інформація про світ, стосунки, ігри тощо. Спілкування з дорослими набуває вигляду позаситуативно-особистісного; від них очікується підтримка, пояснення незрозумілого, підтвердження правильності власних суджень, допомога у вирішенні протиріч. Діти ставлять багато запитань і очікують відповіді. Якщо дитина не відчуває від дорослого готовності спілкуватися на пізнавальні теми, не відчуває ставлення до себе як до рівноправного партнера, у поведінці з'являється негативізм, упертість, вередування.

Важливим соціальним чинником виступає гра. Діти-дошкільники відчувають бажання включитися в доросле життя, активно брати в ньому участь. Але ця потреба не може реалізуватися відразу через брак можливостей. Тому дитина стає дорослою в думках, уяві, що істотно змінює характер гри за рахунок збагачення змісту ролей, розширення сюжетів, ускладнення правил.

На кінець дошкільного віку в дітей починає виявлятися довільність психічних процесів та поведінки. Відбувається оформлення основних елементів вольової дії: дитина стає здатною поставити мету, прийняти рішення, накреслити план дій, виявити вольове зусилля при подоланні перешкоди, корегувати свої дії. Довільність у поведінці дитини проявляється у здатності побороти безпосереднє бажання і завершити розпочату справу. Але всі ці компоненти ефективніше проявляють себе в ігровій діяльності, у навчанні вони лише апробуються.

Вікові особливості розвитку дітей старшого дошкільного віку засвідчують потенційні можливості до активного пізнання світу і передусім – найближчого до дитини середовища. Таким середовищем для дитини є її рідний дім та родина, вулиці, парки, сквери, музеї, кінотеатри міста тощо. Діти із задоволенням включатимуться у розкриття секретів рідного міста, якщо поряд буде обізнаний, позитивно налаштований і авторитетний дорослий.

ТЛУМАЧНИЙ СЛОВНИК

Ампліфікація – оптимальне використання дорослим можливостей кожного вікового періоду дитини для її повноцінного особистісного розвитку за рахунок специфічно дитячих видів діяльності. Поняття введене О. Запорожцем на протигагу ідеї форсованого, раннього, природоневідповідного навчання.

Акселерація – прискорене порівняно з попередніми поколіннями зростання і статеве дозрівання дітей.

Апробації – перевірка на практиці, в реальних умовах теоретично побудованих методів, прийомів, способів педагогічного впливу.

Активність – прагнення дитини підтримувати життєво важливі зв'язки з навколишнім світом та перетворювати його.

Вербальний – такий, що стосується мови та мовлення; словесний.

Віадук – 1) споруда на високих підпорах для переходу чи переїзду через яр, провалля, залізничні колії тощо; 2) міст.

Водойма (водоймище) – природне або штучне заглиблення в земній поверхні, у якому нагромаджується і затримується вода; безстічний або зі сповільненим стоком поверхневий водний об'єкт (озеро, водосховище, ставок).

Враження – чуттєві образи з яскраво вираженим емоційним забарвленням.

Досвід – засноване на практиці чуттєве пізнання дійсності; єдність знань, умінь, навичок, переживань, розмірковувань, реалізованих прагнень, звичок людини.

Екологічна стежка – це спеціально обладнаний маршрут, що проходить через різні екологічні системи, природні об'єкти. Основне призначення стежок природи – виховання культури поведінки людей у природі.

Екологія – зв'язок між організмом і довкіллям. Наука, що вивчає закономірності формування і функціонування біологічних систем та їх взаємодію з навколишнім середовищем.

Експерт – фахівець у певній галузі, що здатний на підставі своїх знань та досвіду аналізувати, робити висновки, надавати кваліфіковану консультацію.

Емпауермент – набуття самостійності (опора на власні сили) або сприяння в досягненні самостійності (надання внутрішньої сили).

Життєдіяльність – весь спектр життєвої активності особистості, організація нею всіх сфер свого буття; самовизначення; здійснення життєвих виборів; реалізація цінностей.

Імпліцитний – непрямий, невиражений.

Інноваційні процеси – перетворення; введення нового, яке має відмінні від традиційних властивості й пов'язане зі змінами смислових орієнтирів.

Інклюзивна освіта – це система освітніх послуг, яка ґрунтується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту, що передбачає навчання, виховання і розвиток дитини з особливими освітніми потребами в умовах загальноосвітнього закладу.

Інклюзивний підхід – створення таких умов, за яких усі діти мають однаковий доступ до освіти, у тому числі й діти з особливими освітніми потребами; водночас, усі діти мають можливість отримати досвід, знання, які

сприяють подоланню упереджень і дискримінації та сприяють формуванню позитивного ставлення до тих, хто «відрізняється».

Інклюзія – (від англ. inclusion — включення) — це політика і процес збільшення міри участі всіх громадян у соціумі, отримання більших можливостей в соціальному житті для всіх дітей, насамперед тих, що мають труднощі у фізичному чи розумовому розвитку. Поняття інклюзії близьке за значенням з поняттям *інтеграція* та протилежне до *сегрегація*.

Какофонія – немилозвучне поєднання звуків, що справляє естетично негативне враження (у музиці, віршах).

Когнітивний розвиток — розвиток усіх видів розумових процесів, таких як сприйняття, пам'ять, формування понять, вирішення завдань, уява та логіка. Теорія когнітивного розвитку була розроблена швейцарським філософом та психологом Жаном Піаже.

Компетентність – динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність.

Концепція – система наукових поглядів на ті чи інші явища.

Лісопарк – ліс у міській або приміській смузі, пристосований для відпочинку населення. На території лісопарку можуть бути водойми. В зоні лісопарку передбачаються місця зі спортивними майданчиками, пляжами, водними станціями, туристичними базами, майданчиками для розваг дітей тощо.

Маскарон – архітектурна прикраса на будівлях, барельєф або горельєф у формі голови людини, тварини чи фантастичної істоти.

Меганоліс (мегалополіс) – гігантське місто з більш ніж мільйонним населенням, що утворилося внаслідок зливання багатьох міст і населених пунктів; надмісто.

Міграція – територіальне переміщення населення, що пов'язано зі зміною постійного місця проживання й роботи (назавжди або на досить тривалій термін) і призводять до механічного приросту населення.

Модель – зразок певного вибору; зменшене відтворення або схема чогось.

Наслідування – усвідомлене або неусвідомлене повторення (копіювання) зразка або прикладу.

Невербальний – несловесний; який не має вербального вираження.

Озеро – природна водойма повільного водообміну, розташована в заглибинах суходолу і не пов'язана протоками з морями чи океанами.

Особистість – соціальна особа, яка вільно та відповідально визначає свою позицію серед інших, виступає активним суб'єктом власної життєдіяльності, творчо ставиться до оточення та самої себе.

Оптимальний – такий, що найбільше відповідає певним умовам, вимогам; найкращий із можливих, найбільш відповідний конкретному завданню, конкретним умовам.

Парціальний – який становить частину чого-небудь; частковий, окремих.

Парк – спеціальна обмежена природна або штучна територія, виділена як рекреація для відпочинку. В побуті слова «парк» та «сад» далеко не розійшлися. Тому широко використовується словосполучення «садово-паркове мистецтво».

Порівняння – логічний прийом, що лежить в основі суджень про подібність та відмінність об'єктів.

Потенціал – сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил і т. ін., що можуть бути використані в якій-небудь галузі, сфері. || Запас чого-небудь; резерв. || Приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть проявитися за певних умов.

Провідна діяльність – вид діяльності, в якому формуються якісні зміни особистості на певному віковому етапі.

Розвиток особистості – набуття дошкільником протягом дитинства дедалі якіснішої визначеності; наявність прогресивних змін у його прагненні задовольнити основні потреби, реалізувати свої здібності, відстояти права, здійснити вибір, прийняти власні рішення й відповідати за їх наслідки, набувати уміння відповідально самовизначатися.

Самосвідомість – один із проявів свідомості як відокремлення себе («Я») від об'єктивного світу («не Я»); усвідомлення, оцінка людиною себе, свого місця у світі, своїх інтересів, знань, переживань, поведінки тощо. Самосвідомість має ієрархічно побудовану структуру: від елементарного самопочуття до самопізнання і найвищого рівня – самоставлення, що проявляються у самоконтролі та саморегуляції своєї поведінки (К.К. Платонов).

Середовище – простір – просторинь – протяжність – територія – сукупність природних та соціально-побутових умов, у яких відбувається життєдіяльність особистості.

Середовище розвивальне – єдність соціальних і предметних засобів збагачення різноманітної діяльності дитини.

Сквер (англ. *Square* – площа) – упорядкована та озеленена територія посеред будівель, на площах або перехрестях вулиць.

Технологія педагогічна – сукупність способів і засобів здійснення педагогічних заходів, реалізація форм педагогічної діяльності.

Ціннісне ставлення – активна спрямованість дитини на щось, яка базується на визначенні її високої суб'єктивної значущості та суб'єктивного особистого смислу.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рослинний світ Києва

Українські наукові назви рослин	Українські народні назви рослин
анемона дібровна	
березка польова	берізка, опліток, повійка
болиголов плямистий	свистуля
бугила лісова	
бузина трав'яниста	бузина смердюча
вероніка	панна
галінсога дрібноквіткова	
горошок мишачий	
деревій звичайний	білоголовник
кропива	
куколиця біла	
кульбаба лікарська	літучки, пустодуй, солдатики
лобода біла	
очиток їдкий	заяча капуста
перстач гусячий	гусяча лапка, рябинник дорожний
пшінка весняна	
ромашка	румунка, романець
ряст ущільнений	
тонкопромінник однорічний	
фіалка запашна	
фіалка триколірна	братки триколірні
цикорій дикий	петрові батоги
чина весняна	
чистотіл великий	ластовинне зілля

Агресивні та шкідливі рослини

- *Аконіт (борець)*. Під час контактів зі шкірою викликає свербіж, може спричинити запаморочення, зниження температури і озноб.
- *Амброзія* – надзвичайно алергенна рослина.
- *Беладонна* – отруйна рослина.
- *Болиголов плямистий* може викликати головний біль і запаморочення.
- *Блекота чорна*. Отруїтися цією рослиною можна, спробувавши насіння або молоді паростки. Ознаки отруєння з'являються вже через 10-20 хвилин. Пересихає в роті, починається хрипота, червоніє шкіра, збільшуються зіниці.

• *Борцівник* з великими привабливими суцвіттями робить шкіру чутливішою до сонячного світла і діє за принципом лінзи: з часом перебування під прямим сонячним промінням може спричинити появу опіків.

• *Вовчі ягоди*. Червоні плоди рослини дуже привабливі для дітей. Але лишень декілька штук цих ягід можуть викликати ознаки отруєння: блювоту, судоми, біль у животі, сильне слиновиділення. Якщо ж дитина просто доторкнеться до листя рослини, на шкірі можуть виникнути опіки і пухири.

• *Дурман звичайний*. Особливо отруйне насіння дурману. Отруєння можна виявити за такими ознаками: розширені зіниці, внутрішньоочний тиск, прискорене серцебиття, блювота, головний біль. Якщо після потрапляння рослини в шлунок дитини вона вип'є води, в роті з'явиться неприємний смак.

• *Кротива* спричиняє опіки на шкірі.

Орієнтовний перелік дерев-довгожителів Києва

- Липа на горі Старокиївській (Шевченківський район).
- Велетенський дуб на вул. Осиповського (Подільський район).
- Вікові дуби (Оболонський район, поблизу кінотеатру ім. Т.Г. Шевченка).
 - Буки лісові на території Інституту харчової біотехнології та геноміки НААН України (вул. Осиповського, 2, Подільський район).
 - Вісім «Чарівних дубів» та дуб Грюневальда на території пансіонату «Жовтень».
 - «Дуб на Синій воді» (Жуків острів).
 - На дамбі острова Жуків зростають на відстані 200 м один від одного два старовинні дуби: Дуб Залізняка та Дуб Гонти; ліворуч та праворуч від дамби навпроти Ольжиного острова привертають увагу два вікові Дуби-тролі.
 - Дуб генерала Матикіна росте на території санаторію «Конча-Заспа».
 - На території Венеціанського острова – група вікових чорних тополь, серед яких велетенська Тополя (Гідропарк).
 - «Гнілецька верба» на березі озера Гнилуша (лівобережна Троещинська заплава).
 - «Козацька верба» по вул. Димитрова (Голосіївський район).
 - Біла верба – «Велетень заплави» по вул. Оноре де Бальзака (Деснянський район).
 - «Вербі-близнюки» – чотири верби, що зрослися між собою (вул. Деснянська, Деснянський район).
 - Дві Тополі чорні – на території острова Муромець у парку Дружби Народів (Деснянський район).
 - Осокір біля озера Радунка на Райдужному.
 - Велетень-Осокір на північ від ст. М. Слаутич (Дарницький район).
 - Старі осокори на Корчуватому.
 - Віковий Осокір на о. Венеціанський (між Венеціанською та Русанівською протоками).

- Липа посеред парку «Кинь-грусть» (Подільський район).
- Осокір на о. Зелений (Острів Оболонської коси) та інші.

Додаток Б

Тваринний світ Києва

Безхребетні тварини, що живуть у Києві: павук-хрестовик, кліщ, равлик виноградний, ківсьяк сірий, ногохвістка, бабка красуня діва, кобилка болотяна, коник співочий, коник сідлоносець, коник сірий, коник зелений, зеленчук короткокрилий, стрибунчик вузькотілий, трав'янка товстоголоса, стрибун Розеля, прус італійський, клоп щитник італійський, тріскачка ширококрила, цикада ясенева, тарган, хрущ мармуровий, маївка фіолетова, бронзівка, вусач сірий довговусий, скрипун осиковий великий, рогачик звичайний, сарана перелітна, златка соснова велика, чорниш широкогрудий, сонечко семикрапкове, жук-олень, бджола медоносна, жук-носоріг, турун шкірястий, їздець мегариса, оса, верблюдка помітна; *метелики:* сатурнія велика, синявець Дафнія, ведмедиця Кайся, ведмедиця-господиня, бражник мертва голова, бражник прозерпіна, бражник підмаренниковий, стрічкарка малинова, поліксена, махаон, мнемозина, сонцевичок змінний, сонцевик рябий, перлівниця велика, красик веселий, адмірал, райдужниця велика, подалірій, жовтюх торфовичний, цитринець, павичеве око денне, перепаска звичайна (вибірково).

Тварини Київщини: олень, кабан дикий, лось, бобер, козуля, вовк, лисиця, борсук, видра, миша польова, ящірка живородна, заєць сірий, куниця кам'яна, їжак білочеревий, білка звичайна, хом'як звичайний, вечірниця руда, кріт європейський, жаба трав'яна, жаба озерна, жаба ставкова, ящірка прудка, вуж звичайний, вуж водяний, мідянка звичайна, вовчок садовий (вибірково).

Земноводні, плазуни, комахи, які охороняються у Києві: бабка дідок жовтоносий, жук-носоріг, сонечко 16-крапкове, метелик ведмедиця пурпурова, метелик ведмедиця ряба, тритон, кумка звичайна (джерелянка), кумка червоночерева, ропуха, квакша, жаба гостроморда, черепаха болотна, ящірка зелена та інші.

Птахи київських скверів, парків та лісів: ворона, сорока, грак, ластівка, сойка, горобець, синиця, снігур, голуб, плиска, шпак, соловей, зозуля, дятел та інші.

Птахами київських водойм: синиця вусата, очеретянка велика, очеретянка лучна, лебідь шипун, баклан великий, попелух, лиска, пірникоза, бугай, чирянка велика, крижень, курочка водяна, пастушок, пісочник малий, квак, мартин звичайний, мартин жовтоносий, чапля сіра, ремез (вибірково).

Птахи під охороною: бугайчик, деркач, крячок, погонич, рибалочка, шуліка чорний.*

**Запам'ятовування дітьми термінів, складних назв не є обов'язковим.*

Додаток В

Інформація про авторів програми

Войцехівський Михайло Федорович – директор Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти, кандидат педагогічних наук;

Щекатунова Ганна Дмитрівна – завідувач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук.

Гончаренко Алла Миколаївна – доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук;

Большакова Інна Олексіївна – методист НВК "Новопечерська школа", тренер ГС "Освіторія";

Дятленко Наталія Михайлівна – доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук;

Кочерга Олександр Васильович – заступник директора з навчально-методичної роботи Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти, кандидат психологічних наук;

Кравчук Лариса Володимирівна – старший викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка;

Кульбедюк Анастасія Юрївна – старший викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка;

Меленець Людмила Іванівна – доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат педагогічних наук;

Пазюк Світлана Андріївна – викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка;

Сабол Діана Михайлівна – старший викладач кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук;

Смольникова Галина Валентинівна – доцент кафедри методики та психології дошкільної і початкової освіти Інституту післядипломної педагогічної освіти Київського університету імені Бориса Грінченка, кандидат психологічних наук;

Надруковано з оригінал-макету, наданого авторами

Видавництво «Діса плюс»

Тел. (057) 768-03-15

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виготівників та
розповсюджувачів видавничої продукції: серія ДК № 4047
від 15.04.2011 р.

Формат 60x84/16. Папір офсетний.

Друк – цифровий. Ум.-друк.арк.

4,53. Наклад 200 прим. Зам.№ 293

Надруковано в друкарні «БУКЛАЙН»

61023, м.Харків, вул. Миру, 32.

тел. (096) 132-53-75

тел. (099) 604-49-45

e-mail: bookline.ua@gmail.com